

« zurück blättern vor »

MARSZAŁEK subst. m., ab 1420; auch *marszalek*, *marszotek*. **1)** ‘Beamter am Hof’ – ‘urzędnik dworski’: Anf.15. Jh. Zab 520, STP *Marszalek*. o (1422) 1879 Czrs 266, STP *Nicolaus de Gosnyewicz, marszalek, termino non paruit*. o 1539 WróbŻoItGlab A2, SPXVI *Panu Piotrowi Kmicie [...] Marzatkowi nawyyszemu korony polskiej*. o 1567 KwiatOpis C3, SPXVI *A tego Pánftwá imieniem Krolá Iego M. Iafno wielmożny Pan á Pan Jan Chotkiewicz [...] naywyyszzy Márzszalek wielkiego Xięstwá Litewskiego / [...] Administrátorem iest*. o 1588 Calep 326a, SPXVI *Diocetes – Ochmiftrz item marszotek*. o (1691) 1907 Pot.Ogr.Fr.1 232 *Tak pozwole, odpowie, i tego dotożył, / Żeby w laudum rzetelnie pan marszalek włożył*. o 1728–1743 Nies.1 249, L *Co w prywatnym domu gospodarz, to w Polsce i na dworze Królewskim Marszalek; iego powaga równa się cum magno magiftro aulae Gallicae*. o 1745 Chrościń.Ioz.VIII 3 *Smiatkiem iest miłość [...], Człowieka iak chce na Arkanie wodzi, Serce iey sługą a ona marzszalkiem*. o 1778 Kras.Pod.2 203, L *Marszalek rządca dworu, pana zastępuie*. o 1834 PT XII 3-5, SJAM *Nie wita się [...], / Bo Wojski występuje w nowym Charakterze / Marszalka dworu*. o [LBel.] (1907) 1937 Łoz.Wł.Życie 35, DOR *Marszalkiem dworu księcia Hieronima Floriana Radziwiłła, [wielkiego] chorążego litewskiego, był przecież kasztelan nowogrodzki Niezabitowski*. – STP, SPXVI, MACZ, CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR (hist.). **2)** ‘Stallknecht, Stallmeister, Pferdehändler’ – ‘stajenny, koniuch, handlarz końmi’: [hapax] 2.H.15. Jh. StPPP II nr 3727, STP *Marschalek subagaso*. – nur STP. **3)** ‘Vorsitzender des Sejms, Senats oder Landtags; Anführer einer Koföderation; Vertreter des Adels auf dem Gebiet eines Kreises oder Gouvernements’ – ‘przewodniczący sejmu, senatu, sejmiku; przywódca konfederacji; przedstawiciel szlachty na terenie powiatu lub guberni’: 1564 Prot C2v, SPXVI *O to swego Márzszalká próžno maćie winić / Podobno ma nieborak z głowámi co czynić. Ziemię tłucze niewinną / Kiy nie ieden w trzáfki / Ogłuszą go ná koniec ty zmieszáne wrzáfki*. o (†1812) 1952 KoH.Wyb. 7, DOR *Nie usprawiedliwi to bynajmniej żadnego marszalka, że dozwała Izbie robić, co jej się podoba*. o 1828 O kryt 142-3, SJAM *jednego z najpotężniejszych królów Grecyi bohaterськіj robi naszym powiatowym marszalkiem*. o (1882–1886) 1897–1898 Korzon Wewn. III 218, DOR *Marszalek sejmowy, Stanisław Małachowski, był szczerym zwolennikiem reform*. o (1881–1901) 1951 Chłęd.Pam.II 22, DOR *Był wówczas marszalkiem sejmu galicyjskiego i jako taki, prezydentem Wydziału Krajowego*. o 1954 Konst.PRL 261, DOR *Sejm wybiera ze swego grona marszalka, wicemarszalków i komisje*. – SPXVI, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR (hist.). **4)** ‘höchster militärischer Rang in einigen Armeen’ –

‘najwyższy stopień wojskowy w niektórych armiach’: 1564 BielKron 369, SPXVI *Przećiw ktoremu [Olgiardusowij] Henrik Márzfátek Prufkiego Miŝtrzá wyćiągnął*. o 1832 KPP 528-9, SJAM *Kto zna imiona synów królewskich w innych krajach, i imiona Marszałków*. o 1900 Tyg.Illustr. 7, DOR *Operacjami kieruje tu sam głównodowodzący marszałek Roberts*. o (1932–1934) 1950 Dąbr.M.Noce II 152, DOR *Potyŝkiwały w resztkach dnia sztychowane portrety Napoleońskich marszałków Francji*. o vor 1939 LSP *Józef Piłsudski był pierwszym marszałkiem w Polsce odrodzonej*. – SPXVI, TR, SWIL, SW, LSP, DOR. **5)** ‘Zeremonienmeister bei einer Hochzeit, einem Festmahl oder einem Begräbnis usw.’ – ‘mistrz ceremonii w czasie wesela, wystawnej uczyty lub pogrzebu itd.’: 1564 Mącz 255d, SPXVI *Paranymphus, Zerzec, mářzfátek ŝwádziebny / który rádzi na wefelu. Latine ausper*. o (1758) 1980 BORFURD 143 *A což ia maiąc za Marszałka męża Boię się sądu władzy y oręża / Gdyś iest Marszałkiem głównym Trybunału Winszuiąc szczerężyćcę*. o 1780 Włodek Sł, MAY *Marszałek pogrzebny, wefelny, biefiadny*. o (1839–1841) 1900 Rzew.H.Pam. 7, DOR *Książd rektor w nagrodę, źem pracował i zasługiwał się profesorom, mianował mnie marszałkiem kongregacji*. o (1854–1855) 1948 Krasz.Chata I-II 95, DOR *Żadna dziewczyna nie chciała być druhną, żaden parobek swatem i marszałkiem, wszystkich urzędników wesela musiano wybrać z ludzi obcych i dworskich*. o [LBel.] 1924 Choyn.Kuź. 239, DOR *Rozbierano talerze i butelki, wnoszone właŝnie przez lokai pod komendą pana Jana, starego marszałka hotelowego*. – SPXVI, MĄCZ, CN, TR, L, SW, DOR (przestarz.). **6)** ‘Gerichtsvorsitzender’ – ‘przedwodniczący trybunału sądowego’: 1583 NiemObr 114, SPXVI *Nie boięmy się tedy / tákiego ŝcáunku X. K. y nie lękamy sie decretu tego / który ná nas imieniem Pána Chriftofowym ferwie: niewiem kto go mářzfátkiem poŝtánowił*. o 1781 Kras.Zb.2 128, L *W trybunałach głównych iest także marszałek*. o (1826) 1951 Skarb.Starosta 22, DOR *A wiesz to waŝć, że (...) przed marszałkiem trybunalskim odwach cały do broni występował?* o [LBel.] (1882–1886) 1897–1898 Korzon Wewn. IV 13, DOR *Adam Czartoryski, jenerał ziem podolskich, jako marszałek Trybunału Litewskiego, skazał ojca swego (...) na zapłácenie grzywien*. – SPXVI, L, SW, DOR. **7)** ‘erster Flößer am Steuer’ – ‘pierwszy flis od steru’: [hapax] vor 1807 Mag.Mskr., L *U flisów marszałek, iest piérwszy flis od sztaby na sztyborku*. – L, SW (fl.). **8)** ‘bester Spieler beim Stockfechten’ – ‘najlepszy gracz w palcaty’: [hapax] †1849 Goł., Sw – nur Sw. **9)** *Marszałek dworu Króla Kurkowego* ‘derjenige, der als letzter vor dem König schießt, d.h. vor dem, der den Hahn abschießt’ – ‘ten, kto strzelał ostatni przed królem kurkowym, tzn. przed tym, który dobijał kurka’: [hapax] †1849 Goł., Sw – nur Sw. **10)** pl. ‘Krippenspiel’ – ‘widowisko ludowe poświęcone narodzeniu Chrystusa, szopka, jasełka’: [hapax] 1902 Wind.

Teatr 45, DOR *Dawne misteria o Bożym Narodzeniu, jak powszechnie wiadomo, żyją jeszcze dziś w żywej tradycji ludowej pod nazwą herodów albo marszałków.* – SW, DOR. ◇ **Var:** *marszalek* subst. m., Anf. 15. Jh. Zab. 520, STP ○ [LBel.] 1594 SarnStat 151, SPXVI – STP, SPXVI; *marszałek* subst. m., 1539 WróbŻoItGlab A2, SPXVI – STP, SPXVI, MAČZ, CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR; *marszotek* subst. m., [einzQu.] 1588 Calep 326a, SPXVI – nur SPXVI. ◇ **Etym:** **1)** mhd. *marschalc* subst. m., ‘Pferdeknecht; Marschall; Hof- (oder städtischer) Beamter; Aufseher über das Gesinde auf Reisen und Heereszügen; Befehlshaber der waffenfähigen Mannschaft des Hofes (beim Deutschen Orden der nächste Beamte nach dem Großkomtur)’, LEX. **2)** nhd. *Marschalk, Marschall* subst. m., ‘in Volkskreisen, die eine Genossenschaft bilden, ein erwählter “König”; Männer, die bei Leichenbegängnissen mit umflorten Stäben an der Seite des Sarges gehen’, GRI. ◇ **Konk:** ↑*ochmistrz*. ◇ **Komp:** *podmarszałi* adj., ‘Untermarschall’, bel. seit 1811, L, zuerst geb. L. ◇ **Der:** *marszałkowa* subst. f., (1435) 1920 KsMaz III nr 1055, STP, zuerst geb. TR; *marszałkowic* subst. m., 1472 RachKról 50, STP; *marszałkow* adj., 1524 ZapWar nr 2163, SPXVI; *marszałstwo* subst. n., 1564 BielKron 292v, SPXVI; *marszałkować* v. imp., (1560–1570) 1972 ActaSynod II 302, SPXVI, zuerst geb. CN; *marszałski* adj., [hapax] 1580 LaurLam C, SPXVI; *marszałkowski* adj., 1588 ActReg 47, SPXVI, zuerst geb. TR; *marszałkostwo* subst. n., 1594 SarnStat 309, SPXVI, zuerst geb. CN; *marszałkówna* subst. f., 1674–1684 Szem.Sum. 330, zuerst geb. SWIL; *marszaleńko* subst. n., zuerst geb. SW; *marszaleczek* subst. m., zuerst geb. SW. ❖ Mhd. *marschalc, marchesalc* ‘(Erz-, Hof-, Reichs-) Marschall; Stallmeister; Pferdeknecht’ geht auf ahd. *marahscalc*, mlat. *mariscalcus* ‘Aufseher über Streitrosse’ u. dgl. zurück. Seit der Stauferzeit gehörte der *Marschalk* mit Kämmerer, Schenk und Truchseß (↑*strukczaszy*) zu den vier großen Hofämtern, vgl. afrz. *mareschal* (12. Jh., BrW). Nhd. *Marschall* ist eine Anpassung des älteren Wortes an nfrz. *maréchal* (seit dem 17. Jh., GRIMM). Inhalt 2, bei GEBAUER nicht belegt, kommt wohl direkt aus dem Deutschen und kann der älteste sein. In diesem Fall müßte man auch Inhalt 1 als eine direkte deutsche Entlehnung ansehen (so BASAJ und SIATKOWSKI, die sich auf das Vorhandensein des Amtes in Großpolen bereits im 13. Jh. berufen; der Erstbeleg für *mareschalculus* im mittelalterlichen polnischen Latein ist 1238 datiert, KodWp, SŁŁACŚRW). Die tschechischen Belege für atsch. *maršálek* sind wenig älter als der polnische Erstbeleg: 1380–1400. Als Personennamen (Nachname) ist *Marszalco* nom. sg. bereits 1366 in Ostgalizien, *Marsalec* 1389 in Krakau belegt (SSNO). So kann man mit BASAJ und SIATKOWSKI schließen, daß die tschechische Vermittlung möglich, aber nicht zwingend ist. Inhalt 3 ist eine Erweiterung von Inhalt 1, Inhalt 4 stammt direkt aus dem Deutschen, so

wohl auch Inhalt 5 (mit einer Umfangserweiterung durch Analogie), ähnlich Inhalt 7–9. Inhalt 10 wohl nach der im Krippenspiel auftretenden Gestalt des Hofmarschalls (Hofmeisters des Herodes) entstanden, vgl. dazu GRIMM (12, 1673–1674) mit einem Beleg aus Schuppius, siehe auch GLOGER s. v. Die Schreibweise *marszálek* / *marszalek* kommt in SPXVI 35 mal (auf 345) vor und kann auf eine relativ späte Entlehnung dieser Formen aus dem Tschechischen hinweisen. Ob der Erstbeleg mit *l* für eine Variante *marszałek* steht, ist aufgrund der mangelnden graphemischen Differenzierung von [l] und [ł] in dieser Zeit unklar.

« zurück blättern vor »